

Мосієнко О. В.

Кафедра англійської філології та перекладу ім. проф. Д. І. Квеселевича

10.1

10.6

mosiyenko@rambler.ru

В статті розглядаються системно-мовна, комунікативна, референційна і когнітивно-дискурсивна функції детермінативів. Підґрунтям всіх вказаних функцій є когнітивні властивості детермінативів, які полягають у відображенні знання про існування предмета, наявне у свідомості мовця й адресата. Детермінативи активують когнітивні структури, на яких ґрунтується текст, і, таким чином, сприяють зв'язності дискурсу. В статті запропоновано аналіз функціонування детермінативів в текстах газетних новин за допомогою образ-схем і фреймів.

Ключові слова: артикль, детермінатив, квантифікатор, референція, функція.

Проблеми семантики, слова, речення та тексту – Вип. 17. – К. : Київськ. нац. лінгв. ун-т, 2006. – С. 247–252.

МОСІЄНКО О.В.

Житомирський державний університет ім. І.Франка

ФУНКЦІЇ ДЕТЕРМІНАТИВІВ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: ЛІНГВОКОГНІТИВНА ПЕРСПЕКТИВА

Традиційно детермінативи визначають як службові слова, які супроводжують іменник і різними способами визначають його референцію, роблять його означеним або неозначеним [1:205], сприяючи повноцінній актуалізації понять [2:184]. При цьому значення детермінативів пов'язують з отождошенням властивостей окремих предметів за приналежністю певній особі, через просторові зв'язки з мовцем [3:218].

У сучасній лінгвістиці не існує єдиної точки зору щодо статусу детермінативів. Одні вчені включають до їхнього складу тільки означений і неозначений артиклі як форми повної і неповної детермінації [4:161-162, 173]. Інші лінгвісти до детермінативів зараховують власну назву у родовому відмінку та різні займенники: вказівні (*this/that, these/those*), присвійні (*my, your, his, her, their, its our*), питальні *which, whose*, а також *each, every, (n)either, much, more, most* [5:57-58]. До складу детермінативів включають займенники *some, all, no* [6:62] та *any, other* [7:56], а також кількісні числівники [8:140]. Відповідно до їхньої позиції в іменниковій фразі детермінативи поділяються на предетермінативи, центральні детермінативи і постдетермінативи. До предетермінативів зараховують *all, both, half*, які сполучаються з іншими детермінативами; до центральних – артиклі *a/an, the*, вказівні та присвійні займенники, а також *each*; до постдетермінативів – *many, few, little* [9:30; 10:79-87; 1:206-207].

В аспекті семантики детермінативи, які групуються навколо означеного артикля, називаються означеними, а ті, які зосереджені навколо неозначеного артикля – неозначеними [11:69]. До перших відносять означений артикль, присвійний і вказівний займенники, а також іменники в родовому відмінку, до других – неозначений артикль, квантифікатори *any, each, either, every, neither, no one, some* і питальні займенники *what, whatever, which, whoever*

[3:217-218]. Оформлюючи іменникову групу, означені детермінативи здійснюють референцію до чогось відомого для слухача або читача. Неозначені детермінативи *a/an* і квантифікатори вказують на неповну детермінацію [9:30].

Детермінативи розглядали у системно-мовному, семантичному, комунікативному, текстовому і когнітивному аспектах, внаслідок чого виділено відповідні функції.

Системно-мовна функція детермінативів полягає у відображенні морфологічного та синтаксичного значення. На морфологічному рівні артиклі слугують маркерами категорії означеності/ неозначеності [12:35; 13:30]. На синтаксичному рівні морфологічна категорія означеності/неозначеності трансформується в аналогічну синтаксичну категорію, а тому артиклі аналізувалися в їх відношенні до різних синтаксичних структур [14:6]. Крім того, детермінативи пов'язували з категорією детермінації/індетермінації [11:68; 15:128].

Квантифікатори розглядають як групу кількісних детермінативів, які вказують на число предметів, людей або властивостей, що позначаються іменником [5:60]. Квантифікатори є засобами вираження кількості, яку визначають як оцінку певної множини. Інтерпретація мовної квантифікації ґрунтується на відношенні „частина-ціле”, на основі чого визначаються всі операції над множинами [16:5]. Д.Лич і Я.Свартвик зараховують квантифікатори до постдетермінативів [1:206].

На семантичному рівні детермінативи виконують референційну функцію. Референція або співвіднесеність з дійсністю – це функція висловлення як цілого. Мовець і адресат виступають як носії знань про об'єкти дійсності, які відповідають значенням референтних імен [17:51]. Суть референції полягає в тому, що вибраний у процесі пізнавальної діяльності людини об'єкт стає предметом мовної номінації і фігурує у мисленні як референт даного йому імені. Номінативна одиниця мови детермінована, якщо вона референтно співвіднесена, тобто вказує на той предмет, який виділений із свого предметного середовища в ролі об'єкта пізнання [18:138-140].

У референційній функції означений артикль вживається при наявності попередньої відсилки до об'єктів: він сигналізує про те, як здійснюється та ж сама референція, або при відсутності попередньої неозначеної референції – контекст повинен визначити семантику. Згідно з теорією референції, неозначений артикль вживається, якщо ці умови не виконуються або якщо мовець не хоче вказувати ким є особа, до якої здійснюється референція [19:83].

Комунікативна функція полягає у використанні артиклів і вказівних займенників як дейктичних засобів орієнтації акту мовлення. Вони вказують на характер співвіднесеності висловлення з відповідними об'єктами і суб'єктами комунікативної ситуації [20:1; 21:1; 22:18]. Основне їхнє призначення полягає в ідентифікації та диференціації предметів і явищ, які сприймаються і відтворюються в мовленнєвій ситуації [23:58].

При цьому артиклі англійської мови використовуються для зміщення і фіксації дейктичної орієнтації спілкування [20:8], тобто такої направленості мовлення, яка вказує на характер співвіднесення висловлення з відповідними особами або предметами. Своєрідність артиклів полягає в тому, що вони не просто надають мовленню ту або іншу дейктичну орієнтацію, а існують для того, щоб мовець міг зміщувати і фіксувати її. Значення артикля в розгорнутому мовленні виявляється у своєрідному зміщенні спрямованості всього твору мовлення на ідентифікацію [20:9].

Здатність вказівних займенників ідентифікувати референт робить їх такими ж детермінативами, як і означені артиклі [24:18]. Окрім ідентифікації, вказівні займенники виконують функцію, пов'язану з дейксисом, який визначають як складну, багатогранну категорію, представлену в ментальній діяльності людини [25:49]. Тобто у дейктичній функції детермінативи співвідносять висловлення з відповідними об'єктами і суб'єктами комунікативної ситуації.

Текстові функції детермінативів полягають у позначенні текстових категорій. Вони слугують засобами зв'язності тексту [26:220; 27:5], показниками катафоричних і анафоричних відношень [28:6], засобами розподілу уваги [29:377], членування абзацу і тексту [30:103; Москальская 31:103]. Означений артикль спрямовує увагу слухача/читача до передінформації, а неозначений – до пост-інформації. Неозначені артиклі з'являються у вирішальних пунктах тексту, в яких інформація набуває нового і несподіваного характеру [29:77-378]. Артиклі виконують в тексті спеціальні текстотвірні функції. Означений і неозначений артиклі структурують абзац. У коментуючій частині і в кінці абзацу переважає означений артикль. Неозначений артикль вводить в нову ситуацію і характеризується катафоричною направленістю текстових зв'язків. Крім того, неозначений артикль може з'являтися не тільки в першій частині абзацу, а й в середині, супроводжуючи назву кожного нового предмету, який вводится в текст [31:104].

Підґрунтям всіх вказаних функцій є когнітивні властивості детермінативів, які полягають у відображенні знання про існування предмета [32:5-40; 11:70-77; 19:55-65], наявне у свідомості мовця й адресата внаслідок попереднього ментального досвіду або сформоване в новій комунікативній ситуації.

Метою нашого дослідження є вивчення лінгвокогнітивних особливостей детермінативів.

Фактор знання відіграє важливу роль у виборі детермінативів, оскільки комунікація – це процес кодування/декодування інформації, який ґрунтується на певній базі знань. Оперування нею підпорядковане когнітивній моделі обробки повідомлень, тобто процесу актуалізації понять, котрий проходить на базі немовних знань. На цій самій основі відбувається вибір детермінатива, за допомогою якого на поверхневому рівні здійснюється актуалізація поняття [4:185].

Означений артикль є показником знання про предмет мовлення. Кожне почуте або прочитане слово породжує у свідомості мовця й адресата певні

асоціації з набутим досвідом. Знання, якими володіють комуніканти, служать запорукою взаєморозуміння, завдяки якому люди можуть відрізнити відомий предмет мовлення від невідомого [33:104; 34:293-300]. Неозначений артикль вказує на відсутність спільної основи розуміння, оскільки не передбачає попереднього ознайомлення з предметом мовлення [35:29-30].

Автор когнітивної граматики Р.Ленекер відносить артиклі, вказівні займенники та квантифікатори до засобів створення фону [36:144]. Ж.Фоконьє розглядає неозначений артикль як засіб уведення елементів у ментальний простір, а означений артикль як індикатор перебування елемента в ментальному просторі [37:20]. З позицій когнітивного підходу артикль також розглядають як засіб активації когнітивних структур, що беруть участь у творенні мовної картини світу. Можливість взаємовиключаючого вживання означеного/ неозначеного, означеного/ нульового, неозначеного/ нульового артиклів з одними і тими ж іменниками відображає специфіку взаємодії когнітивного і комунікативного аспектів тексту [38:21]. Відсутність означеного артикля характеризує перехід в поняттєво-мислинневу сферу. Неозначений артикль представляє багатомірність процесів сприйняття й осмислення предметів і явищ дійсності індивідом [38:22].

Активуючи когнітивні структури, на яких ґрунтується текст, детермінативи сприяють зв'язності дискурсу. Це дає підстави для виділення їхньої когнітивно-дискурсивної функції. Оскільки сучасний стан лінгвістичної науки вимагає дослідження функціонування мовних одиниць на рівні дискурсу, своєчасним вважаємо вивчення функціонування детермінативів у межах медіа-дискурсу, зокрема, газетних текстах. З цією метою доцільним є використання концептуальних структур, а саме: образ-схем та фреймів.

Образ-схеми – елементарні передконцептуальні структури, утворені під дією сенсомоторного досвіду, які слугують основою для формування більш складних образів свідомості [39:250], абстракції, що лежать в основі нелінгвістичних/немовних знань [40:19]. Образ-схеми репрезентують схематичні моделі/зразки – контейнер, шлях, зв'язок, сила, рівновага, які структурують наш тілесний досвід [41:29] і закладені в тілесному просторовому досвіді [42:14].

М.Джонсон розглядає образ-схеми як основу схематичного структурування досвіду людини та пов'язує їх з перцептивною та розумовою діяльністю [43:75]. Використання образ-схем у лінгвокогнітивних дослідженнях пояснюється тим, що вони репрезентують структурний аспект семантики, характеризуючи концептуальні структури і синтаксичні моделі, тобто можуть використовуватися для опису композиції дискурсу та текстів у його складі [44:377].

Продемонструємо застосування образ-схем для аналізу функцій детермінативів на прикладі газетної статті *Gas Inventories at a 5 -Year Low* [The New York Times 9.09.05.]. У заголовку безартикльове словосполучення *gas inventories* позначає рухомий об'єкт – траєктор, а неозначене іменне словосполучення *a 5 -Year Low* вказує на його місце на КІЛЬКІСНІЙ ВЕРТИКАЛІ. Означений артикль у вступному абзаці наближає перспективу

сприйняття та локалізує траєктор у межах простору країни: [1] *The nation's gasoline inventories fell last week to their lowest levels in five years*. Присвійний займенник *their* позначає нижню точку ВЕРТИКАЛІ, а числівники 5; 2.2; 3.06; 12; 64.49; 3.03 вказують на перебування рухомого об'єкта *gas inventories* у певних точках ШКАЛИ цін: [5] *Average prices peaked at \$3.06 on Monday and briefly spiked up to \$ to 5 during the last week in some cities*; [6] *Crude oil prices rose 12 cents, to \$64.49 a barrel yesterday for an average of \$3.03 nationwide*; [7] *All told, gasoline inventories fell to 190.1 million barrels as of Friday*.

Функціонування детермінативів в газетних текстах при описі типових ситуацій може бути описане за допомогою фреймів, які традиційно розглядають як сітку, утворену вузлами/слотами і зв'язками між ними [43:7]. Фрейми презентують статичний аспект ситуації [44:101-102] і є одним з проміжних етапів трансформації елементарних структур знань, представлених образ-схемами у більш складні концептуальні утворення [45:47].

Кожен вузол/слот повинен бути заповнений своїм “завданням”, котре представляє характерні риси ситуації, якій він відповідає [43:7]. У фреймі виділяють верхній та нижній рівні, які ієрархічно пов'язані один з одним. Слот самого верхнього рівня зазвичай представлений назвою ситуації. Слоти нижчих рівнів повинні бути заповнені конкретними даними, які представляють їх можливі завдання в процесі пристосування фрейму до конкретної ситуації, з того класу ситуацій, який він представляє. Нижні рівні фрейму призначені для типових властивостей зображення деталей, які можуть замінюватись іншими відомостями або заповнюватись конкретною інформацією, релевантною для індивідуальної ситуації [43:8]. Верхні слоти фрейму репрезентують вступну частину тексту, а нижні слоти заповнюються специфічною інформацією з наступних блоків тексту. Аналіз медіа-текстів показує, що фрейми мають кілька нижніх рівнів, серед яких виділяємо ситуативний, груповий та індивідуальний.

Розглянемо застосування фреймового аналізу для виявлення функцій детермінативів на прикладі газетного повідомлення під заголовком *Young Scientists Ponder Riddles of the Jungle (and the Bath)* [The New York Times 12. 06. 2005]. Ця стаття ґрунтується на фреймі ОСОБИ, оскільки в ній описується група людей – школярів. Фрейм ОСОБИ складається з двох рівнів – верхнього, тобто загального, і нижнього, який може бути представлений індивідуальним та груповим. Індивідуальний рівень фрейму ОСОБИ, репрезентує одну людину, а груповий – кілька людей. Словосполучення *young scientists* та іменник *riddles* у заголовку презентують загальний (верхній) рівень фрейму ОСОБА, чим зумовлена відсутність детермінативів перед ними. Груповий (нижній) рівень фрейму заповнюється іменами учнів та специфічною інформацією про них у другому, третьому, дванадцятому, тринадцятому, чотирнадцятому і п'ятнадцятому абзацах і представляють груповий рівень. [2]...*Benjamin Bajramovic, 14, and Nikola Kesar, 13, confined their science project ...to a simple, rigorous hypothesis: Sixth graders waste more*

water than other students; [3] *The result of Benjamin and Nikola's research was on display yesterday at the New York Botanical garden.* [12] *For their project on whether humans and gorillas act alike, Florencia Castro, 14, and her three teammates...visited the Bronx Zoo, photographed gorillas there...* [13] *The students found that humans and gorillas had much in common.* [14] *Priscilla Colon and Azaria Quan...got their idea when they were reading a book;* [15] *Their project...examined how grass grew in sand alone.* У тринадцятому абзаці руповий рівень фрейму визначає вживання означеного артикля з іменником *students* для ідентифікації групи людей. Присвійні займенники у другому, дванадцятому, чотирнадцятому і п'ятнадцятому абзацах детермінують іменні словосполучення, що позначають об'єкти, на які спрямована діяльність учнів, і вказують на зв'язок між школярами та їхніми дослідженнями, а також на те, що дослідження проводились у групах: *their scientific project, their water-wasted project, their project, their initial hypothesis, her three teammates, their idea*. Отже, означені детермінативи співвідносять людей з груповим рівнем фрейму ОСОБИ.

Таким чином, можна виділити системно-мовну, комунікативну, референційну, дейктичну, когнітивно-дискурсивну функції детермінативів. Вони підпорядковані когнітивній, яка може бути описана в тексті за допомогою образ-схем і фреймів як засобів представлення загальної і специфічної інформації, оскільки детермінативи сполучаються з іменними одиницями, які заповнюють певні слоти фреймів та образ-схем. Перспективою подальшого вивчення детермінативів є дослідження їх функцій в газетних текстах новин різної тематики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Leech J., Svartvick J. A Communicative Grammar of English. – М.: Prosvescheniye, 1983. – 304 p.
2. Яковенко О.В. Сочетаемость детерминативов в английском языке // Актуальные вопросы английской филологии. – Пятигорск. – 2001. – С. 185-188.
3. Блумфилд Л. Язык. – М.: Прогресс, 1968. – 606 с.
4. Jespersen O.A. Essentials of English Grammar. – London, 1933.
5. Бархударов Л.С. Структура простого предложения современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1966. – 198 с.
6. Fries C. The Structure of English. – New York, 1956.
7. Palmer H.E. Blandford F.G. A Grammar of Spoken English. – L.: Harvard University Press, 1969. – 335 p.
8. Close R.A. A Reference Grammar for Students of English. – М.: Prosvescheniye, 1979. – 352 p.
9. Berry R. Determiners: a class apart // English Today. – Vol. 14, № 1. – 1993. – P. 27-34.
10. Thomas O. Transformational Grammar and the Teacher of English. – New York, Chicago, San Francisco, Toronto, London: 1967.
11. Якубович Ф.-Д.В. О категории детерминации, индетерминации (на материале английского языка) // Филологические науки. – 1977. – №2, С. 68 – 77.
12. Кацнельсон С.Д. Речемыслительные процессы // Вопросы языкознания. – 1984. – № 4. – С. 3-12.
13. Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1981. – 285 с.
14. Альрифай А.И. Роль артикля в субстантивных конструкциях современного английского языка типа N1 of N2: Автореф. дис. ... канд. филол. наук / 10.02.04. – Л., 1990. – 19 с.
15. Крылов С.А. Детерминация имени в русском языке: теоретические проблемы // Семиотика и информатика. – М., 1984. – Вып. 23. – С. 124-152.
16. Булыгина Т.В., Шмелев А.Д. Механизмы квантификации в русском языке и семантика количественной оценки // Логический анализ языка. Референция и проблемы текстообразования. – М.: Индрик, 1998. – С. 5-18.
17. Лебедева Л.Б. Референциальные критерии в типологии высказываний // Вопросы языкознания. – 1991 – №6. – С. 51-63.
18. Попович М.М. Детермінованість/недетермінованість іменника у мовленні (на матеріалі французької мови): Дис. ... д-ра филол. наук / 10.02.04. – К., 2001. – 475 с.
19. Стросон П.Ф. О референции // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 13: Логика и лингвистика (Проблемы референции). – М.: Радуга, 1982. – С. 55 - 84.
20. Ахметова С.Г. Синтактика и прагматика английского артикля: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – М., 1989. – 32 с.
21. Терещенко Е.В. Английский артикль в прагмалингвистическом освещении: Автореф. дис. ...канд филол. наук / 10.02.04. – М., 1985. – 21 с.
22. Воротников Ю.Л. Местоимения как „языковые категоризаторы” // Филологические науки. – 2001. – №5. – С. 42-48.
- 23.

Кирвалидзе Н. Г. Прагматический аспект дейктических средств языка (на материале современного английского языка) // Филологические науки. – 1988. – № 6. – С. 58-64. 24. *Lyons Ch.* Definiteness. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1999. – 380p. 25. *Терехова С.И.* Типология дейксису (на матеріалі української, російської та англійської мов) // Мовознавство. – 2004. – №2 – 3. – С. 48 - 53. 26. *Вендлер З.* Сингулярные термы // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып.13.: Логика и проблемы лингвистики (Проблемы референции). – М.: Прогресс, 1982. – С. 370-387. 27. *Мамедов А.Я.* Роль артиклей как связующих элементов текста: Автореф. дис. ...канд. филол. наук / 10.02.04. – М., 1990. – 19 с. 28. *Барабаш Е.В.* Анафорическое и катафорическое употребление определенного артикля: Автореф. дис. ...канд. филол. наук. – М., 1982. – 23 с. 29. *Вайнрих Х.* Текстовая функция французского артикля // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 8. Лингвистика текста. – М.: Прогресс, 1978. — С. 370-387. 30. *Реферовская Е.А.* Лингвистические исследования структуры текста. – Л.: Наука, 1983. – 215 с. 31. *Москальская О.И.* Грамматика текста. – М.: Высшая школа, 1981. – 183 с. 32. *Арутюнова Н.Д.* Лингвистические проблемы референции // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 13: Логика и лингвистика (Проблемы референции). – М. Прогресс, 1982. – С. 5-40. 33. *Рейман Е.А.* Английский артикль. Коммуникативная функция – Л.: Наука, 1988. – 116 с. 34. *Реформатский А.А.* Введение в языкознание. – М.: Просвещение, 1967. – 542с. 35. *Christophersen P.* The articles: A study of their theory and use in English. – Copenhagen. London, 1939. – 206 p. 36. *Langacker R.W.* Discourse in Cognitive Grammar // Cognitive Linguistics. – 2001. – Vol. 12, № 2. – P. 143-188. 37. *Fauconnier G.* Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1985. – 440 p. 38. *Атабекова А.А.* Языковое оформление веб-сайтов: роль артикля в информационной структуре гипертекста // X Международная конференция по функциональной лингвистике “Функционирование русского и украинского языков в эпоху глобализации”. – Ялта: Тавричеськ. нац. ун-т, 2003. – С. 21-22. 39. *Johnson M., Lakoff G.* Why Cognitive Linguistics requires embodied realism // Cognitive Linguistics. – 2002. Vol. 13, №3. – P. 245-263. 40. *Mettinger A.* (Image-) Schematic properties of antonymous adjectives // Vienna English Working Papers. – 1996. – Vol. 5, № 1-2. – P. 12-26. 41. *Johnson M.* The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason. – Chicago; L.: The Univ. of Chicago Press, 1987. – 233 p. 42. *Лакофф Дж.* Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении: Пер. с англ. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 792 с. 43. *Минский М.* Фреймы для представления знаний. – М.: Энергия, 1979. – 151 с. 44. *Монич Ю.В.* Проблемы этимологии и семантики ритуализированных действий // Вопросы языкознания. – 1998. – № 1. – С. 97-102. 45. *Потапенко С.І.* Мовна особистість у просторі медійного дискурсу (досвід лінгвокогнітивного аналізу). – К.: Видавничий центр КНЛУ. – 2004. – 359 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

The New York Times 9.09.05; 12. 06. 2005.

В статті розглядаються системно-мовна, комунікативна, референційна і когнітивно-дискурсивна функції детермінативів. Підґрунтям всіх вказаних функцій є когнітивні властивості детермінативів, які полягають у відображенні знання про існування предмета, наявне у свідомості мовця й адресата. Детермінативи активують когнітивні структури, на яких ґрунтується текст, і, таким чином, сприяють зв'язності дискурсу. В статті запропоновано аналіз функціонування детермінативів в текстах газетних новин за допомогою образ-схем і фреймів.

The article focuses on systematic-language, communicative, referential, deictic and cognitive-discourse functions of the English determiners. Cognitive peculiarities of determiners consists in representing speaker's and addressee's knowledge of the existence of the object. Determiners activate cognitive structures such as frames and image-schema and contribute to the discourse coherence. The article highlights the analysis of determiners functions in newspaper articles by means of image-schema and frames.